

Kennisagenda PARTIGAN

Participatie in het groen van Arnhem en Nijmegen: Samen werken aan groen voor gezondheid

ZonMw programma Maak Ruimte voor Gezondheid

Proces om te komen tot de kennisagenda

De kennisagenda is gebaseerd op i) een literatuurstudie naar de meest recente inzichten betreffende de relaties tussen groen en gezondheid en betrokkenheid van inwoners met lage SES bij groen, ii) ervaringen, knelpunten en kennisvragen van stakeholders in het consortium, met name beleidsmedewerkers van de gemeenten Arnhem en Nijmegen, vertegenwoordigers van burgerinitiatieven en inwoners met een lage SES.

Literatuurstudie

Groen en gezondheid

Er is steeds meer wetenschappelijk bewijs voor een positieve invloed van (contact met en/of gebruik van) groen op gezondheid. Daarbij gaat het om een veelheid van effecten, vanaf de geboorte, via ziektes en aandoeningen tot de dood. Het betreft lichamelijke aandoeningen zoals (ziek) overgewicht, maar ook geestelijke aandoeningen zoals depressies en angststoornissen. Bij het groen gaat het om een breed scala van natuurlijke elementen op diverse schaalniveaus: van privétuinen en straatbomen, via buurt- en stadsparken, tot agrarisch gebied, bos en natuur. Ook blauw (water) wordt hierbij als natuurlijk element meegenomen.

Mechanismen achter de relatie groen - gezondheid

In de literatuur wordt een aantal mogelijke mechanismen achter de relatie tussen (contact met) natuur en gezondheid en welzijn geschetst, die in meerdere of in mindere mate empirisch onderbouwd zijn. Genoemde mechanismen zijn: verminderen van stress; stimuleren van beweging, sociale contacten, en/of zingeving (handelingsbekwaamheid en zeggenschap over eigen leefomgeving); tegengaan hittestress; afvangen fijnstof; verminderen geluidsoverlast; bevorderen gezond eetpatroon en/of gevarieerde darmflora.

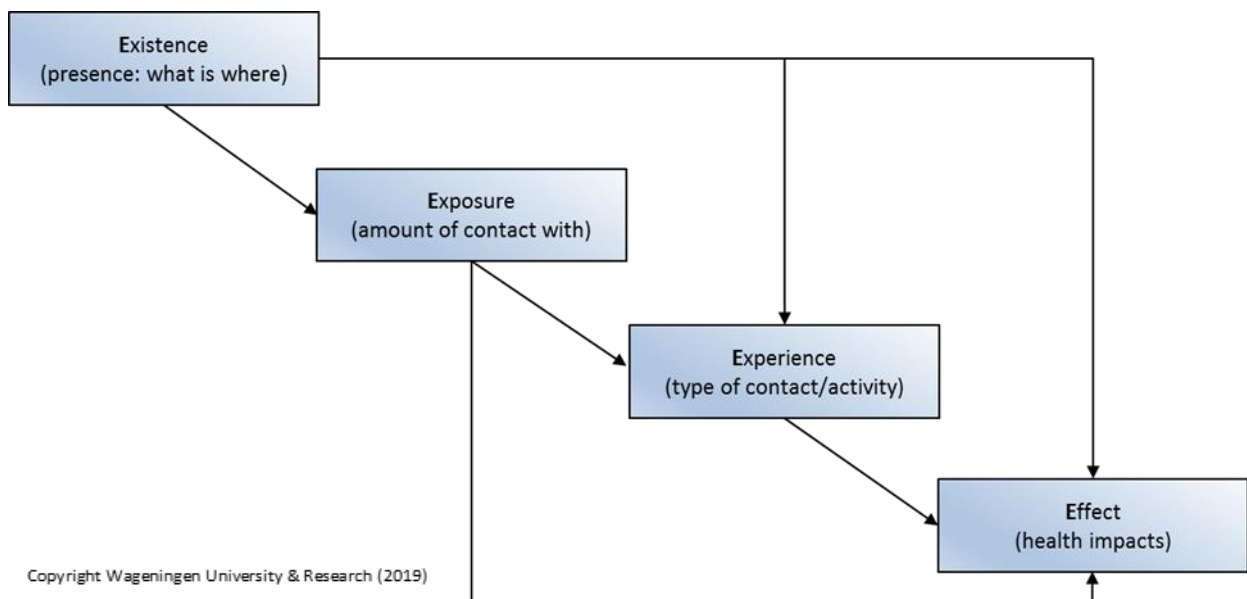
Volgens sommige onderzoekers hebben met name actief gebruik en een actieve beleving van groen het meeste effect heeft op gezondheid. Groen is verder niet enkel in functionalistische zin goed voor de gezondheid. Sterke ideële motieven die focussen op betrokkenheid bij de aarde, een zinvol bestaan, de menselijke maat en de zoektocht naar het juiste en waardevolle leiden tot belangrijke opbrengsten voor gezondheid in brede zin.

Mensen met een lage SES en andere kwetsbare groepen

Verscheidene onderzoeken laten zien dat met name de meest kwetsbare groepen (kinderen, ouderen, inwoners uit wijken met lage SES) het meest profiteren van de aanwezigheid van groen in de woonomgeving. Het is tegelijkertijd bekend dat kwetsbare groepen een minder goede toegang hebben tot groen, dat het groen in hun omgeving vaak een lagere kwaliteit heeft en dat mensen met een lage SES vaak minder gebruik maken van het groen in hun directe woonomgeving. Daarnaast geldt dat mensen met een lage SES in het algemeen vaak minder toekomen aan ideële motieven.

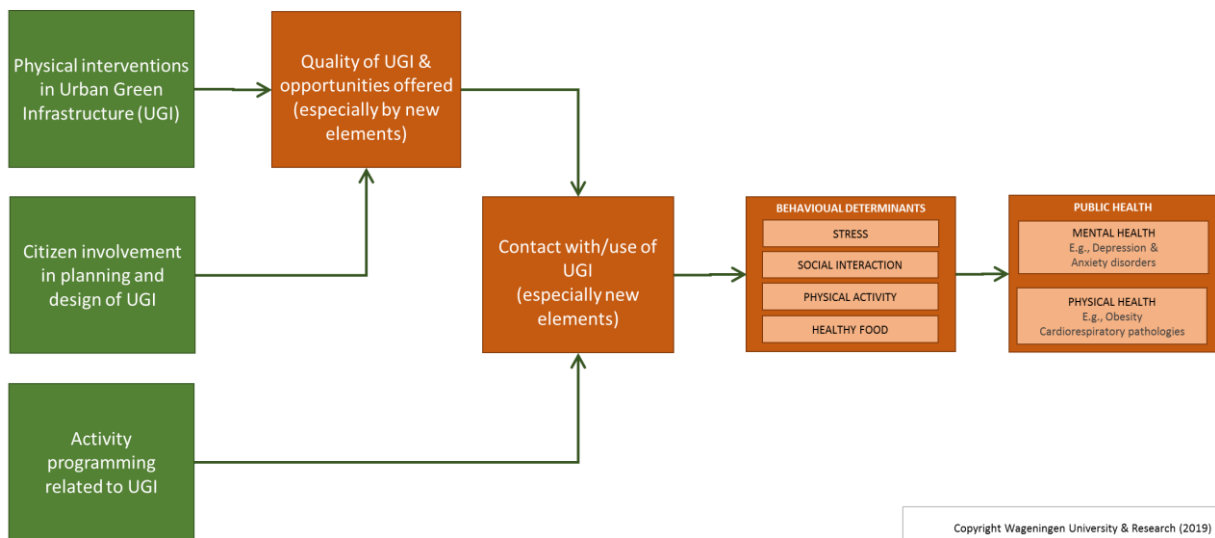
Door Wageningen Environmental Research is een model voorgesteld dat ingaat op de verschillende aspecten die een rol kunnen spelen: het Environment For Health Impact Assessment, oftewel E4HIA-model (zie figuur 1). Op de eerste plaats gaat het dan om welke type groen waar in welke mate met welke kwaliteiten aanwezig is ('Existence'). Het volgende aspect is de mate van blootstelling aan het groen: het contact met of de tijd doorgebracht in het groen ('Exposure'). Het derde aspect is wat voor ervaring gedurende dat contact of dat bezoek wordt opgedaan ('Experience'). De vierde en laatste stap betreft het effect van de voorgaande factoren op de gezondheid en het welzijn, en om welk gezondheidsaspect het daarbij met name gaat ('Effect'). Hierbij zijn niet alle aspecten bij elke mechanisme even belangrijk.

Voor het verbeteren van de luchtkwaliteit is 'Existence' wellicht al voldoende, terwijl bij het herstellen van het concentratievermogen de kwaliteit van de ervaring ('Experience') van groot belang lijkt, bijvoorbeeld het kunnen ervaren van rust en ruimte.

Figuur 1: Het Environment For Health Impact Assessment (E4HIA) model voor de relatie tussen groen en gezondheid

Met name voor actief gebruik van het groen, d.w.z. het doelgericht opzoeken ervan, is het belangrijk dat dit groen tegemoet komt aan de wensen en behoeften van de burgers. Daarom is het van belang burgers vanaf het begin actief te betrekken bij de planvorming. In het ideale geval gaat daarbij het initiatief zelfs uit van de burgers. Overigens is niet alleen bij actief gebruik sprake van gezondheids- en welzijnseffecten, maar ook bij meer passief 'gebruik'. Hierbij kan gedacht worden aan het (veelal hoofdzakelijk visueel) in contact komen met groen gedurende hier niet op gerichte activiteiten, zoals het zien van straatbomen gedurende verplaatsingen. En ook bij dit meer passieve gebruik kan burgerparticipatie helpen ervoor te zorgen dat dit groen positief gewaardeerd wordt. Het voorgaande kan (grotendeels) worden samengevat in het volgende schema (figuur 2):

Figuur 2: Het conceptuele model opgesteld ten behoeve van het PARTIGAN project.

Betrokkenheid bij (groen in) de eigen woonomgeving

Groen is ook een thema dat veel burgers motiveert om zich in te zetten voor hun directe leefomgeving. Er zijn daarom veel groene burgerinitiatieven waarbij inwoners actief betrokken zijn bij de inrichting, aanleg en beheer van groen in de leefomgeving. Dit zijn vaak wel vooral hoog opgeleide burgers. Kwetsbare groepen worden doorgaans maar beperkt bereikt. Juist die inwoners hebben het meest baat bij participatie opdat zij meer grip krijgen op hun situatie.

Het conceptuele model in figuur 2 richt zich niet op burgers die een groen initiatief starten, daarin participeren of in een gemeentelijk initiatief participeren. Voor deze groep van burgers wordt verwacht dat hun inzet en betrokkenheid, indien deze door andere betrokken partijen en/of de bredere gemeenschap gewaardeerd wordt en tot gewenste aanpassingen leidt, met name via zelfbeeld/sociale status, zingeving en eigenaarschap tot extra positieve effecten op de geestelijke gezondheid zal leiden.

Lokale ervaringen en vragen

Lokale input voor de kennisagenda is opgehaald d.m.v. de volgende activiteiten:

- Bijeenkomst met sleutelfiguren uit het groen netwerk Arnhem
- Bijeenkomst met initiatiefnemers en betrokken inwoners van groene burgerinitiatieven in kwetsbare wijken in Arnhem
- Bijeenkomst met wijkregisseurs gemeente Nijmegen
- Bijeenkomst met betrokkenen operatie Steenbreek gemeente Nijmegen
- Interviews met 15 inwoners (lage SES) in Arnhem en Nijmegen
- Gesprekken met projectleiders van groene initiatieven en welzijnswerk in Nijmegen

Veel gemeenten, waaronder Arnhem en Nijmegen, worstelen met de vraag hoe ze mensen met een lage SES beter kunnen betrekken bij de planning, aanleg en inrichting, onderhoud van het groen in de directe woonomgeving, alsmede bij programmering van activiteiten in dat groen. Vanuit het perspectief van gemeenten is het vaak een zoektocht welke rol zij moeten aannemen en hoe zij het beste kunnen aansluiten bij verschillende burgerschapsstijlen. Soms kan een gemeente wellicht volstaan met het faciliteren van groene burgerinitiatieven (gericht op meer of beter groen realiseren in de leefomgeving) en soms is een meer proactieve rol van de gemeente wenselijk om de ideeën over groen voor gezondheid, zoals in een omgevingsvisie vastgelegd, te realiseren. Daarnaast draagt het vergroenen van wijken bij aan andere beleidsthema's van gemeenten zoals stedelijke biodiversiteit en klimaatadaptatie en -mitigatie. Hoe krachten op de verschillende beleidsterreinen kunnen worden gebundeld is ook een belangrijke opgave richting omgevingsvisie.

Deze en andere inzichten zijn gebundeld en besproken in het kernteam en tijdens drie bijeenkomsten van het consortium¹. De hieruit voortvloeiende vragen zijn gebruikt om de doorgaans nog vrij breed geformuleerde kennisvragen vanuit het wetenschappelijke perspectief te specificeren en op de lokale context in Arnhem en Nijmegen toe te spitsen, en vervolgens om die kennisvragen te prioriteren.

Kennisvragen

Uitgangspunten: een goede toegang tot en met name contact hebben met, dan wel gebruik maken van alle soorten groen is vooral voor mensen met een lage SES belangrijk voor hun welzijn en gezondheid en kan bijdragen aan het verkleinen van sociaaleconomische gezondheidsverschillen. Aandacht voor het proces is daarbij van groot belang. Hierbij doelen we niet alleen op het conceptuele proces, betreffende het mechanisme waarlangs groen bijdraagt aan de gezondheid. Ook het proces van initiëren/entameren, realiseren, beheren en programmeren (van activiteiten) is van belang. We beperken ons niet tot het bepalen van de outcomes (mediatoren) en impact (gezondheidseffecten) van de gerealiseerde outputs (groene interventies, inclusief programmering), maar richten ons ook op (of en) hoe deze outputs tot stand komen.

1. Welk type publiek en privaat groen, met welke gebruiksmogelijkheden, draagt het meest bij aan het gebruik van dat groen, en daarmee aan het welzijn van mensen met een lage SES?
  - a. Wat is voor mensen met een lage SES betekenisvol groen? Welk groen zet hen in beweging?

---

¹ Het PARTIGAN consortium: Wageningen University and Research, Radboud Universiteit, VU Amsterdam, Pharos, Gemeente Arnhem, VGGM, Gemeente Nijmegen, Staatsbosbeheer, IVN, Groen Arnhem, Bindkracht10 en diverse groene burgerinitiatieven

- b. Welke waarden (natuur, economisch, sociaal etc) liggen ten grondslag aan opvattingen van alle stakeholders over groen in de directe woonomgeving?
  - c. Wat is de invloed van culturele achtergrond op de beelden van groen?
  - d. Welke functie(s) moet groen voor mensen met lage SES kunnen vervullen om zoveel mogelijk bij te dragen aan een positieve ervaring van groen?
  - e. Wat betekent het antwoorden op 1.a – 1 d voor de vormgeving van het groen? Aan welke eisen moet het dan met name voldoen?
2. Hoe realiseer je vervolgens dat type groen?
- a. Hoe zorg je ervoor dat het fysieke en het sociale domein binnen de gemeente rondom dit onderwerp van planvorming, participatie, realisatie, beheer en programmering (van begin tot eind) samenwerken?
  - b. Hoe zijn de bestaande waarden van mensen met een lage SES over groen te integreren als elementen in het (nieuwe) ontwerp om de gewenning aan de aanpassingen te vergemakkelijken?
  - c. Hoe belangrijk is de betrokkenheid van burgers (met een lage SES) bij het proces voor het slagen van de realisatie/implementatie?
  - d. Indien van belang: hoe faciliteer je die betrokkenheid van burgers met een lage SES?
    - i. Bereik via andere ingangen dan groen?
    - ii. Bestaande burgerinitiatieven verbreden?
    - iii. Inventarisatie wensen burgers (en wat te doen als die strijdig zijn met wetenschappelijke inzichten en/of beleidsdoelen en wensen en behoeften van andere stakeholders (bijv. woningbouw))
    - iv. Zorgen voor draagvlak voor het plan
    - v. Actieve betrokkenheid in het gehele proces (het liefst zelf het initiatief nemen)
    - vi. Na realisatie (onderhoud en eventueel programmering van activiteiten)
3. Hoe zorg je ervoor dat het gerealiseerde groen ook gebruikt wordt door de doelgroep (op de beoogde wijze)?
- a. Hoe belangrijk is daarbij de wijze waarop het groen tot stand is gekomen? Daarbij met name aandacht voor de mate en vorm waarin burgers betrokken zijn bij het proces en hoe dit proces is vormgegeven en aansluit bij de leefwereld (behoefte & capaciteiten) van mensen met een lage SES
NB: in het geval van burgerbetrokkenheid of –initiatief lijkt het wenselijk bij gebruik (en welzijn) onderscheid te maken tussen bij het proces betrokken burgers en overige buurtbewoners.
  - b. Hoe kunnen actoren zoals huisarts, opbouwwerk, school etc. een stimulerende rol spelen om mensen met lage SES te laten participeren in het groen. En welke competenties en kennis hebben zij nodig?
  - c. Hoe zorg je voor borging en continuering van groene initiatieven?
  - d. Kan het programmeren van activiteiten in het groen daarbij helpen?
    - i. Hoe belangrijk is daarbij het proces van programmeren (mate en wijze van betrokkenheid van burgers)?

4. Heeft het gerealiseerde groen, en de weg er naar toe, inclusief het gerealiseerde gebruik van dat groen, ook het beoogde effect op het welzijn en de gezondheid van de burgers met een lage SES en draagt het bij aan de overige doelen van andere stakeholders?
  - a. Op welke punten met name? Bijv. stressreductie, sociale cohesie, maatschappelijke participatie, sociale veiligheid, tevredenheid over de (fysieke) woonomgeving, zingeving, eigenwaarde?

